

SAARENMAAN HISTORIAN ÄÄRIVIIVOJA

Muinaishistoriaa

- Saarenmaa asutettu 5800 eaa ja Hiidenmaa pian sen jälkeen
- Kivikausi: kampakeraaminen kausi (ugrilainen), venekirves- kulttuuri (indogermaaninen) ja sitä seuraava kivikauden loppu (indogermaaninen aines sulautunut ugrilaiseen)
- pronssikausi 1800 – 500 eaa
- rautakausi 500 eaa ->

Pytheas Massilialainen n. 350 eaa. ja Kaalin kraatteri

- Lennart Meri käsittelee teoksessaan ”Hopeanvalkea” Pytheas Massilialaisen Thulen -matkaa ja esittää, että tämä olisi käynyt Kaalin kraatterilla. Pytheaan kadonneeseen teokseen ”Maailmanmerestä” viitataan useissa antiikin lähteissä. Esim. Kosmas Indikopleustes: *Pytheas Massilialainen sanoo teoksessaan Maailmanmerestä, että ollessaan kaikkein pohjoisimmilla alueilla, näyttivät siellä asuvat barbaarit lakkaamatta hänelle auringon kuolinkehtoa.* Samoin Geminos.
- Kraatteria tutkittiin tieteellisesti vasta 1927. Mannerlaattateorian esittäjä Alfred Wegener kävi tuolloin paikalla ja totesi sen meteoriittikraatteriksi, joka oli ensimmäinen Euroopasta löydetty. Lisäksi Amerikasta tunnettiin kolme. Varsinaiset tutkimukset aloitti 1937 geologi Ivan Rheinwald ja niitä jatketaan edelleen.
- Ajoituksessa edelleen yllättävää hajontaa uusimmista eri tutkimusmenetelmistä huolimatta:

420 - 350 eaa	1690 - 1510 eaa
820 - 570 eaa	5000 eaa
- nuoremmat ajoitukset olisivat olleet Pytheaan aikana vielä järisyttävää lähimenneisyyttä

Skandinaavista vaikutusta

- ainakin 600 luvulta ajoittaista verovelvollisuutta skandinaaveille kuten Kuurinmaalla. Ruotsalaista asutustakin Saarenmaalla. Viikinkien pyhäkkö tammistossa Sörvenniemellä. Skandinaavista yhteiskunnallista vaikutusta, mm. kihlakuntajärjestelmä (nimeä myöten). Samoin Saarenmaan skandinaavinen nimi Eysysla → saks. Ösel ja Läänemaan nimi Adalsysla. Vrt. norjalainen syssel -järjestelmä = jaarlien hallintopiiri, vast. Englannissa shire, norjalaisen esikuvan mukaan, mutta ei tunneta Ruotsista eikä Tanskasta.
- Ruotsalaisten viikinkien toinen pääreitti itään Sörven ohi Väinäjokea pitkin Dneprille ja Konstantinopoliin ym. 972 mainitaan taistelu Saarenmaan pohjoisrannikolla ja 1000 luvun alussa Norjan kuningas Olavi Pyhän ryöstöretki niin ikään Saarenmaalle (saagat)

Sodankäyntiä ja ryöstöretkiä ennen Saarenmaan saksalaisvalloitusta 1227

- Saarenmaa oli Viron johtavia maakuntia: 4 kihlakuntaa, 3000 koukkua eli täysimittaista maatilaa, 30 000 asukasta (koko virolaisalueella 150 000). saarelaisilla satoja laivoja. Yhteistoimintaa erityisesti Läänemaan, mutta muidenkin maakuntien kanssa. Hiidenmaalla erityinen sotasatama ”*sottesatama*”. Viikinkiajan hiljentyessä saarelaiset, kuurilaiset ja karjalaiset ottivat viikinkien paikan Itämerellä
- Öölannin retki 1170 päättyi huonosti

- Sigtunan hävittäminen 1178 – tosin monet haluavat siitä kunnian
- 1196 tai 1197 tanskalaisten retki Viroon, todennäköisesti Saarenmaalle
- 1203 saarelaiset ryöstivät Tanskan Listerbyn 23 laivalla, tanskalaisten vastahyökkäys 1204, mutta joutuivat peräytymään ja polttamaan puulinnoituksensa.
- 1206 tanskalaiset hyökkäsivät taas Saarenmaalle (kuningas Valdemar II + Lundin arkkipiispa Andreas Sunesen), mutta lyötiin takaisin
- Riika perustettiin 1201 ja Kalparitarikunta 1204/1205 saksalaisekspansiota varten kaupan tukemiseksi ja Baltian maiden käännättämiseksi. Siihen osallistuminen arvostettiin paavin päätöksellä samanarvoiseksi kuin Palestiinaan tehdyt pyhiinvaellus- ja ristiretkimatkat. Tanskalaiset ja ruotsalaisetkin tulivat mukaan
- 1208 saksalaiset aloittivat liiviläisten ja lättien avustamina Viron valloittamisen. Sota lainehti puolin ja toisin kaksikymmentä vuotta
- 1211 saarelaiset avustivat laivastovoimillaan muita Viron maakuntia taistelussa saksalaisia vastaan, mutta virolaiset kärsivät Koivajoella tappion. Saarelaiset menettivät satoja isoja laivoja
- 1215 yhtyneet virolaiset voimat yrittivät vastahyökkäystä saksalaisten edettyä aselevon jälkeen Läänemaan ja Sakalan pohjoisosiin saakka. Hyökkäys lähti Saarenmaalta, Läänemaalta, Sakalasta ja Ugandista tavoitteena vallata Riika, mutta se ei onnistunut
- 1215/16 talvella saksalaiset hyökkäsivät ensi kertaa Saarenmaalle
- 1217 virolaiset kärsivät ratkaisevan tappion Paalassa. Kuningas Lembit ja liiviläisten kuningas Kauppo kaatuivat
- 1219 tanskalaisten valloitettua Lindanisan/Rävalan (Rääveli/Tallinna) ympäristöineen koko Viro oli Saarenmaata lukuun ottamatta joutunut saksalaisten ja tanskalaisten valtaan, vaikkakin tilanne oli kaikkea muuta kuin vakiintunut
- 1219 saarenmaalaisten ryöstöretki Järvamaalle, joka alistunut ritarikunnalle
- 1220 saarenmaalaiset ja läänemaalaiset tuhosivat ruotsalaisten varuskunnan Lihulassa viimeiseen mieheen. Ruotsalaisetkin pyrkivät osingolle Viron sodissa
- 1221 saarenmaalaiset yrittivät laivastovoimin vallata Tallinnan tanskalaisilta, mutta epäonnistuivat kahden viikon piirityksen jälkeen
- 1222 tanskalaiset yrittivät jälleen vallata Saarenmaan, mutta lyötiin takaisin. Aluksi saarelaisten yritys epäonnistui, mutta kun saivat käsiinsä saksalaisten heittokoneen ja tekivät mallin mukaan 17 uutta, niillä murskattiin tanskalaisten värkkäämä linnoitus maan tasalle. Virolaiset ottivat panttivangeiksi Riian piispan veljen ja 7 muuta
- Saarenmaalaisten esimerkki nostatti koko Viron yhteisvastarintaan ja vuoden 1223 alkuun mennessä Tallinnaa lukuun ottamatta kaikki saksalaisten ja tanskalaisten tukikohdat ja linnoitukset oli vallattu. Virolaiset etenivät syväälle liiviläisten ja lättiläisten alueelle
- 1224 saksalaiset saivat kuitenkin taas koko Viron mantereen maakunnat haltuun

Saarenmaa 1227 – 1559 saksalaisvallan (= piispat ja ritarikunta + vasallisto) alla

- 1227 alkuvuodesta Riikaan kokoontui peräti 20 000 miehen vahvuinen ristiretkeläisarmeija, joka hyökkäsi jäitse Saarenmaalle. Saarenmaalaisten vastarinta oli raivokasta, mutta se murrettiin. Linnusessa surmattiin 2 500 virolaista ja Valjala, joka oli myös vahva linnoitus, kukistettiin niin ikään verisesti. Näin oli koko virolaisten alue valloitettu
- 1227 saksalaiset aloittivat heti kivisten linnoituskirkkojen rakentamisen puolustusmahdollisuuksien parantamiseksi: Pöide, Valjala, Kaarma, Karja
- Kuressaaren piispanlinna 1200 -luvun jälkipuoliskolla; laajoja muutoksia 1470 -luvulla

- Saarenmaa kuului yhdessä muiden saksalaisten valloittamien virolaisten, lättläisten ja kuurilaisten maakuntien kanssa Vanha-Liivinmaaksi kutsuttuun yhteisöön, joka kuului Pyhään saksalais-roomalaiseen keisarikuntaan. Pohjois-Viro kuului Tanskalle, mutta siirtyi myöhemmin ritarikunnalle (1346)
- Vanha-Liivinmaa muodostui itsenäisistä territorioista: Ritarikunnasta, Riian (arkki) hiippakunnasta, muista hiippakunnista sekä vapaakaupungeista, jotka olivat kaikki *omiin privilegioihinsa perustuvia itsenäisiä valtio-oikeudellisia subjekteja*. Ritarikunnalla oli maa-alueita kaikkien hiippakuntien alueella paavin 1210 tekemän päätöksen nojalla. Vasta aikaa myöten Vanha-Liivinmaata alettiin pitää eräänlaisena ”yhtenäisluontoisena” territoriaalis-säätyvaltiona, mutta sitten aika loppui
- Saarenmaan hiippakunta perustettiin 1228 ja siihen kuului Saarenmaa, Läänemaa, Muhu, Hiidenmaa ja Vormsi. Hiippakunta oli nimeltään *Saarenmaan hiippakunta (Saaremaa piiskopkond, ecclesia Osiliensis, Bistum Ösel)*, mutta siitä käytetään tutkimuksessa kuitenkin alusta lähtien nimeä *Saarenmaan-Läänemaan hiippakunta (Saare-Lääne piiskopkond)* sen koko alueen mukaan. Normaaliperusteisesti kolmasosa hiippakunnasta kuului ritarikunnalle, mutta piispalla oli siellä hengellinen toimivalta. Ritarikunnan velvollisuutena oli puolustaa hiippakuntaa hyökkäyksiltä.
- Piispanistuin oli Lihulassa (1234 – 1251), Vanhassa-Pärnussa 1251 – 1279 ja Haapsalussa 1279- 1575, kuitenkin niin, että 1300 luvulta lähtien piispan residenssi oli ajoittain Haapsalussa ja Kuressaaressa ja 1439 lähtien myös Koluveressa
- Ensimmäinen piispa Väinänsuun sistersiläisluostarin apotti Gottfried 1228 - 1234
- Feodaalijärjestelmän mukaan piispa jakoi hiippakunnan alueita vasalleille ja määräsi voudiksi Johannes de Loden ja tälle läänitykseksi Kullamaan kihlakunnan
- 1234 toiseksi piispaksi Heinrich I ja heti syntyi kahnauksia. De Loden pojat eivät alistuneet uuden piispan määräyksiin, vaan rakensivat asemansa varmistamiseksi 1234 – 38 Koluveren linnoituksen. Paavin legaatti pyysi 1238 ritarikunnalta apua Kullamaan takaisin valtaamiseksi Loden veljeksiltä ja tämä tapahtuikin
- 1236 – 1241 saarenmaalaisten kapina, Saari vapautettiin tilapäisesti, mutta 1241 pakko tehdä rauhansopimus piispan, ritarikunnan ja saarelaisten välillä
- 1260 – 1261 saksalaiset ajettiin taas Saaresta joksikin aikaa
- 1297 – 1330 sisällissotaa kauppaoikeuksista: Riian arkkipiispan, Tarton ja Saarenmaan piispojen ja Harju-Virumaan vasallien liitto ritarikuntaa vastaan sen saatua paavilta oikeuden kaupankäyntiin. Ritarikunta hajotti kuitenkin liiton ja valtasi mm Läänemaan. Vasta kun liettualaiset olivat sekaantuneet asiaan ja ritarikunta kärsinyt sille murskatappion Toreidassa, saksalaiset kaupungit saivat välitettyä rauhan
- **1343 virolaisten suuri kapina** (Jürin yön kapina 23.4.). Hyvin suunniteltu ja alkumenestystä, mutta virolaiset kärsivät ratkaisevan tappion 15.5, Tallinnassa, muutama päivä ennen suomalaisten apujoukkojen saapumista Turusta ja Viipurista.
- Saarenmaalaiset nousivat kapinaan vasta keskikesällä 1343 ja vapauttivat Saaren. Vasta kun ritarikunta sai vahvoja apujoukkoja Preussista, se saattoi helmikuussa 1344 hyökätä jätitse Saarenmaalle ja valloittaa sen takaisin.
- Kapinan saldo olin yhteensä 30 000 kuollutta virolaista. Tanska myi Pohjois-Viron ritarikunnalle 1346
- 1400 -luvulla Saarenmaan hiippakunnassa syntyi suuria sisäisiä erimielisyyksiä ja parinkymmenen vuoden aikana valittiin kaksi piispaa. Hiippakunta jaettiin Saarenmaan stiftiin ja Läänemaan stiftiin
- 1532 – 1536 **Läänemaan sisällissota** koski taas kahden piispan valintaa. Piispaksi valittiin saarenmaalainen ritari *Reinhold von Buxhövdén*. Tämä ei kuitenkaan heti tunnustanut hiippakunnan vasallien privilegioita eikä hankkinut nimitykselleen paavin

- vahvistusta – mikä oli erittäin kallis juttu ja hiippakunta lähes vararikossa. 1532 tuomiokapituli ja vasallikunta peruivatkin uskollisuudenvälansä ja valitsivat uudeksi piispaksi Riian arkkipiispan koadjuuttori, markkreivi *Wilhelm von Hohenzollernin*, joka oli Preussin herttua Albrecht von Hohenzollernin veli. Wilhelm teki yllätyshyökkäyksen marraskuussa 1532 Saarenmaalle 50 miehen kanssa ja valtasi saarta yhdessä tukijoittensa kanssa. Kuressaaren linna ja saaren aatelin tuki pysyi kuitenkin Buxhövdenilla. Tämä Wilhelmin toimi oli liikaa Vanha-Liivinmaan johtajille, erityisesti piispoille, mutta ritarikunnan maamestari Plettenberg oli varovaisella kannalla. 1533 Wilhelm sai periaatteellista tukea Tanskan kuninkaalta, mutta Plettenberg, Wilhelm ja Riian kaupunki solmivat sopimuksen, jossa sovittiin luterilaisuuden puolustamisesta ja että ulkomaista apua ei pyydetä. Wilhelmin asema näytti vahvalta, mutta Buxhövden ei taipunut. Sitten ilmeni, että paavi olikin vahvistanut hänen nimityksensä, mikä tietenkin vahvasti oleellisesti hänen asemaansa. Kesällä 1533 puhkesi Buxhövdenin ja Wilhelmin välillä sotatoimia, jotka ilmenivät molemminpuolisina ryöstöretkinä. Wilhelm ryöväsi Hiidenmaata, Buxhöden Läänemaata. Buxhövdenilla oli selvä ylivoima, koska hänellä oli isompi laivasto, mikä lähes puuttui Wilhelmitä. Buxhöden polttikin Läänemaan aatelin kartanot ja Vanhan-Pärnun kaupungin. Väli rauha saatiin kuitenkin aikaan. Wilhelm yritti saada suhteillaan apua eri tahoilta, Saksan keisariltakin, mutta tämä lupasi apua vain jos paavi hyväksyisi hänen piispanvalintansa. Diplomatia polveili, mutta Buxhöden sai enimmäksen tuen ja hänen oikeutensa tunnustettiin (Viljannin liitto). Apua tuli myös Tallinnan ja Pärnun komtuureilta ja Maasilinnan voudilta, joten voimasuhteet alkoivat olla selvät. Siksi Wilhelmin kannattajat ehdottivat, että Wilhelm voisi luopua Läänemaasta, jos pääsisi koadjuutoriksi ja voisi säilyttää Läänemaan eteläosan. Tähän Buxhöden ei suostunut. 1534 syyskuussa Buxhöden hyökkäsi usealla sadalla miehellä Läänemaalle ja poltti Virtsun vasallilinnan sekä jatkoi ryöstöretkeä Haapsaluun saakka. Siihen loppuivat Wilhelmin mahdollisuudet ja hän pakeni Riikaan, vapauttaen Läänemaan aatelin ja tuomiokapitulin valastaan hänelle Buxhövdenin kostotoimien välttämiseksi. Buxhöden ottikin Läänemaan takaisin. Wilhelmin vahvat tukijat *Üksküllit* ja *von Ungernit* linnoittautuivat kuitenkin Kivi-Vigalan linnaan ja antautuivat vasta 1535. Wilhelm yritti kuitenkin edelleen. Hän pyysi apua Tanskasta ja Puolasta sekä pyrki ajamaan asiaansa paavin ja keisarin luona. Vihdoin 1536 saatiin sopimus Lemsalussa. Sekä Buxhövenille että Wilhelmitä määrättiin vahingonkorvauksia, syylliseksi koko sotaan nimettiin Läänemaan aateli. Sisällissodan tappiot olivat Buxhövdenin puolella useita kymmeniä ja Wilhelmin puolella useita satoja miehiä
- Läänemaan sisällissodalla oli vielä jälkivaikutuksia 1539 -41. Buxhövdenin vihamiehet nostivat päätänsä ja saivatkin Buxhövdenin kukistettua. 1541 ritarikunnan avulla Buxhövden vangittiin ja hänelle annettiin Koluvere sekä 1000 markkaa ja 20 tynnyriä ruista vuodessa. Buxhöven kuoli siellä toukokuussa 1557.
 - 1541 uudeksi piispaksi valittiin jo Kuurinmaan piispana oleva Johann von Münchhausen
 - Läänemaan sisällissota on vain yksi esimerkki loppuun saakka jatkuneista repivistä sisällissodista ja riidoista Vanha-Liivinmaaalla. Ja kaikki intressipiirit olivat saksalaisia! Ulkomaiset liittolaiset olivat monesti vaarallisia vihollisia

Tanskan Saarenmaa 1559 - 1645

- Liivinmaan sota syttyi 1558 Venäjän, Puolan ja Ruotsin suunnattua huomionsa tiensä päähän tulleen Vanha-Liivinmaan asioihin. Venäläiset ehtivät ensin ja valloittivat suuren osan maasta, joka tuhoutui perusteellisesti. Ruotsalaiset saivat jalansijan Tallinnassa ja Harjumaalla. Ritarikunta alistui viime keinona ja täydellisen tuhon välttämiseksi Puolan

kuninkaan alaisuuteen ja Puola sai maan muut alueet haltuunsa. Ritarikunnan viimeinen armeija oli tuhoutunut lähes viimeiseen mieheen Härgmäessä 2.8.1560 ja lisäksi saksalaiset palkkasoturit luovuttivat palkkakiistoista suivaantuneina Viljannin vahvan linnan + 450 tykkiä venäläisille

- Ritarikuntavaltio hajosi 28.11.1561 Vilnassa tehdyn sopimuksen myötä
- 1559 Saarenmaan-Läänemaan ja samalla Kuurinmaan piispa Münchhausen, joka oli enemmänkin kauppias, oli nähnyt ajoissa tilanteen kehittymisen ja myi molemmat hiippakuntansa 30 000 guldenilla Tanskan kuningas Fredrik II:lle, joka läänitti ne veljelleen herttua Maunulle, jotta tämä luopui perintöosastaan Holsteinin herttuakuntaan
- 1560 Maunun ja ritarikunnan maamestarin välillä ehti heti syntyä sotatilaan johtanut kriisi, jonka arkkipiispa sai soviteltua
- 1562 Tanskan kuningas ja 1564 herttua vahvistivat Saarenmaan aatelin vanhat privilegiot
- 1562 tehdyllä sopimuksella herttua Maunun valtapiiri pyrittiin järjestämään siten, että hänelle kuului Kuurinmaan ja Saarenmaan-Läänemaan hiippakunnat, Sünaburgin linna, Lihula, Haaapsalu ja puolet (Pohjois-)Virosta, josta hän oli ostanut Tallinnan hiippakunnan. Tallinna ja Harju-Virumaa kuitenkin siirtyivät Ruotsin puolelle jo 1561
- 1563 perustettiin Kuressaaren (Ahrensburg) kaupunki linnan yhteyteen, joka oli nyt käskynhaltijan hallintokeskus
- herttua Maunu sekaantui perusteellisesti Liivinmaan sotiin tsaarin liittolaisena ja vasallina, käyttäen tsaarin myöntämää arvoa *Liivinmaan kuningas*
- 1570 Stettinin sopimuksen nojalla Saarenmaa ja Muhu siirtyivät Tanskan kruunulle
- 1576 venäläiset hyökkäsivät Läänemaalle ja hävittivät Saarenmaatakin
- 1578 herttua Maunu hylkäsi vihdoon tsaarin ja siirtyi puolalaisten puolelle Kuurinmaalle
- Maunun kuoltua 1583 puolalaiset ottivat hänen Kuurinmaan hiippakuntansa, mutta maksoivat siitä korvauksen 1585
- Saarenmaa ja Muhu jäivät ainoana Tanskan valtaan, sillä puolalaiset ottivat myös Läänemaan ja ruotsalaiset Hiidenmaan
- 1611 Ruotsin ja Tanskan välisessä sodassa ruotsalaiset miehittivät Saarenmaan, mutta se palautettiin Tanskalle Knäredin rauhassa 1613
- *Saarenmaa oli jäänyt sivuun Liivinmaan sodista, jotka tuhosivat koko muun maan*

Saarenmaa Ruotsin vallan aikana 1645 - 1710

- 1645 Saarenmaa siirtyi 30-vuotisen sodan loppukahinoihin kuuluvassa Ruotsin – Tanskan sodassa (Brömsebron rauha) Ruotsille ja liitettiin Liivinmaan kenraalikuvernöörrikuntaan omana kuvernöörrikuntana
- Tanskan kuningas oli ollut läänityksissä tiukkana ja kruunulla oli 2/3 Saarenmaan viljelysalasta
- Kuningatar Kristiina menetteli toisin, suorastaan holtittomasti, niin Saarenmaalla kuin koko Ruotsin Baltiassa. Erityisesti Magnus de la Gardie sai valtavana läänityksenä Kuressaaren kreivikunnan ja pian oli pääosa provinssista läänityksinä yksityisten käsissä
- 1684 -89 toimeenpantiin läänitysten reduktio eli palautus kruunulle – oli taloudellinen pakko. Saarenmaalla palautettiin vain ne, jotka oli annettu Ruotsin vallan aikana 1645 lähtien, mutta aikaisempiin ei puututtu, toisin kuin Liivinmaan puolella
- Hyvä Ruotsin aika vallitsi Saarenmaallakin Suureen pohjan sotaan saakka, paitsi
- 1693 -95 pahoja katoja, jolloin 70 000 virolaista kuoli nälkään = 20 % koko väestöstä
-

Saarenmaa Venäjän vallan aikana 1710 – 1918

- Suuri Pohjan Sota, joka alkoi 1700, murskasi Ruotsin suurvalta-aseman. Venäjä valloitti koko Ruotsin Baltian 1710 syksyyn mennessä ja maa tuhottiin totaalisen perusteellisesti. Kuressaare antautui elokuussa 1710. Uudenkaupungin rauha 1721
- rutto levisi maassa sodan aikana 1710 niin, että Tallinnan 10 000 asukkaasta jäi 2 000, Kuressaaren 200 asukkaasta 11 ja Ruhnun saaren 293 asukkaasta 80. Liivinmaalla kuoli yhteensä 126 000 virolaista ja lättläistä, 90 000 jäi henkiin, joten kuolleisuus oli 58 %. Virossa (= Tallinna, Harjumaa, Virumaa) kuolleisuus oli 70 %. Kuitenkin Saarenmaa pääsi kokonaisuutena vähimmällä, kuolleisuus vain 30 %
- Saksalaiselle aatelille, myös Saarenmaan aateliskorporaatiolle, palautettiin kaikki entiset privilegiot, maaomaisuus, itsehallinto ym edut
- talonpoikien asema huononi aikaa myöten orjuudeksi kunnes alkoi kohentua 1800 luv.
- 1840 luvun puolivälissä Liivinmaalla ja Saarenmaalla yli 65 000 virolaista kääntyi maansaannin toivossa ortodoksiseen uskoon ja heitä varten perustettiin kymmeniä seurakuntia. Vaikka heidät petettiin, palaaminen luterilaiseen kirkkoon estettiin
- 1866 kunnallishallinto perustettiin
- Saarenmaalla tärkeitä venäläisiä laivastotukikohtia ja tykistölinnoituksia (mm. Stebeli)
- I maailmansodassa saksalaiset valloittivat lokakuussa 1917 Saarenmaan ja Hiidenmaan (Operaatio Albion) edeten sieltä Haapsalun kautta Tallinnaan 25.2.1918 ja edelleen Narvaan (Brest-Litowskin sopimus)
- saksalaiset riisuiivat aseista Saarenmaalla sinne lähetetyn virolaisen rykmentin ja myöhemmin mantereella kootun virolaisen divisioonan, jotka oli voitu perustaa 1917

Viron itsenäisyyden aika 1918 -> [1940 – 1991] -> ja II maailmansota

- Viron itsenäisyysjulistus 24.2.1918. Monivaiheinen Viron vapaussota eri tahoja vastaan päättyi vasta 31.12.1919 välirauhaan ja Tarton rauhansopimus solmittiin 2.2.1920
- Saarenmaan nimi maailmansotien välillä *Saare maakond*
- Molotov-Ribbentropin sopimus 23.8.1939
- Venäläiset saivat tukikohtia Saarenmaalta, Hiidenmaalta ja Paldiskista ja sijoittivat sinne 25 000 miestä; myöhemmin lisäksi Haapsalusta ja välilaskukenttiä muualtakin
- koko Viro miehitettiin kesäkuussa 1940 ja liitettiin rikollisen vaalinäytelmän jälkeen NL:oon 6.8.1940 Korkeimman neuvoston ”myrskyisien suosionosoitusten” saattelemana
- Kyyditykset 1941, kuten myöhemmätkin 44 - 45 ja 49, ulottuivat raskaina myös Saarenmaalle
- Saksa hyökkäsi NL:oon 22.6.1941. Venäläiset pommittivat 1941 Saarenmaalta käsin mm. Berliiniä. Panssariesteitä Sörvenniemen tyvelle
- Saksalaiset valloittivat Saarenmaan ja muut Viron saaret syys-lokakuussa 1941 ja lähes kaikki 25 000 venäläistä tuhottiin, joku pääsi Hankoon
- maihinnousu Muhuun 14.9.1941, suomalaisia (osasto Virkki) kuljettamassa 12 veneellä saks. 61.D joukkoja Saastnasta Muhuun. Suomalaisten kouluttamat Erna -sissit räjäyttivät Muhun-Saarenmaan sillan ja stukat panivat penkereen ja asemat sileiksi
- Hiidenmaa puhdistettiin kokonaan 22.10. mennessä
- Saksalaisten miehitys 1941 – 1944
- Puna-armeija valloitti Hiidenmaan ja Saarenmaan syys-lokakuussa 1944 (Kuressaare 7.10.). Mukana virolaisia puna-armeijan yksiköitä
- Saksalaiset evakuoivat 24.11. Mõntusta Kuurinmaalle, jossa pysyivät sodan loppuun

- Puna-armeija menetti 16 000 miestä (Hiidenmaa, Tehumardi, Sörve ym)
- suomalaisia kuljetusjoukkoja (Osasto Arho) Hiidenmaan (2.10) ja Saarenmaan (5.10) maihinnousuissa, joissa 34 venettä menetettiin ja 8 suomalaista hukkui. Viimeiset veneet palasivat Hankoon 7.11. Stalin oli vaatinut Mannerheimilta operaatiota varten 50 kaljaasia ja 50 moottorivenettä (puisia magneettimiinojen takia)
- 1950 Saarenmaan hallintoalueen nimeksi *Eesti NSV Kuressaare rajoon*
- 1959 Orissaaren rajooni lakkautettiin ja koko Saarenmaa ja Muhu liitettiin *Kingiseppa rajoon´iin*
- Väkiluku oli laskenut noin puoleen sotaa edeltäneestä
- Saarenmaa pysyi suljettuna alueena, mikä myös säilytti sen paremmin kuin muun Viron; laajoja saarelaisiltakin kiellettyjä sotilasalueita ja raketitukikohtia
- *29.4.1990 Virolais-suomalainen ornitologikongressi kävi Saarenmaalla*
- Viro palautti itsenäisyytensä 20.8.1991. Yli 50 vuoden *miehitys* päättyi
- 31.8.1994 viimeisetkin venäläiset joukot poistuvat Virosta
- Vanha kunnon nimi *Saare maakond* taas käyttöön

MH/30.11.2013